

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПЕРСОНОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПЕРСОНОЛОГІЇ

Питання суб'єктного складу міжнародного права – одне з найбільш дискусійних у юридичній науці з часів Г.В. фон Лейбніца [22, с.29-84]. Якщо Г.Гроцій [7] ще не порушував проблеми міжнародної правосуб'єктності, то Е. де Ваттель [2, с.42] уже обмежив коло суб'єктів міжнародного права виключно одними державами [23, с. 23, 24]. Класична позитивістська доктрина XIX – першої половини XX століть також знаходилася на етатистській позиції й ототожнювала поняття «держава» і «суб'єкт міжнародного права» [Див.: 8, с.53; 21, с.310]. Однак існували й альтернативні підходи до цієї проблеми, хоча вони й не були загальноприйнятними [Див.: 20, с. 464; 24, с. 41]. Тільки після другої світової війни настає перелом у поглядах юристів-міжнародників. Коло суб'єктів міжнародного права на доктринальному рівні швидко доповнюється державоподібними утвореннями, народами, які виборюють свою незалежність, міжнародними міжурядовими організаціями

(ММУО), міжнародними неурядовими організаціями, транснаціональними корпораціями, суб'єктами федерацій, людством у цілому, індивідами та ін. [Див.: 19, с.177-180].

На сьогодні склалася парадоксальна ситуація, коли кожен науковець має своє особисте уявлення про суб'єктний склад міжнародного права. Брак чітких наукових критеріїв міжнародної правосуб'єктності призводить на практиці до значних порушень міжнародного права, коли політичні уподобання держав беруть верх над основоположними засадами міжнародного правопорядку. Тому актуально є розробка фундаментальної наукової дисципліни, присвяченої саме проблематиці суб'єкта міжнародного права.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні нової наукової дисципліни – міжнародно-правової персонології (від лат. *persona* – персона, особа), яка спеціально призначена для дослідження широкого спектра проблем суб'єкта міжнародного права в

цілому.

Невизначеність суб'єктного складу міжнародного права прямо пов'язана з більш широкою загальнотеоретичною проблемою суб'єкта права взагалі [1, с.7-24]. У сучасному правознавстві фактично превалує нормоцентристська традиція у вивченні правової реальності. Спроби соціологічного, психологічного та інших підходів до права поки що не змінили загального стану речей. Право продовжує розглядатися в першу чергу як сукупність (система) норм, а його суб'єкти й відносини між ними знаходяться на периферії юридичних досліджень. Коли ж науковці все-таки звертають увагу на правову особистість, нормологічний інструментарій не дозволяє адекватно розв'язати персонологічні проблеми. За відсутності спеціальної методології, спрямованої саме на дослідження суб'єкта права, науковці вимушені застосовувати методи інших гуманітарних дисциплін (соціології, політології, культурології тощо). У той же час окремі елементи цілісної правової методології такого дослідження були сформульовані окремими правознавцями як побічний продукт їх наукових розробок. Так, юридична антропологія, юридична психологія, кримінально-правові науки приділяють першочергову увагу людині як суб'єктові права.

У науці цивільного права традиційним об'єктом досліджень виступає юридична особа. Наука публічного права багато зробила для розуміння правового статусу держави. Однак брак персонологічної (суб'єктоцентристської) методології значно обмежує можливості науковців. Правова особистість, безумовно, має характер нормативності, але це не єдина її ознака. Як вбачається, традиція нормологічного вивчення правових явищ повинна бути доповнена комунікативною [11, с. 250-303] й персонологічною методологіями.

Враховуючи, що традиція комунікативних досліджень у правознавстві вже започаткована на пострадянському просторі [Див.: 3, с.4], розглянемо основні засади *правової персонології*. Ця нова загальнотеоретична дисципліна, що досліджує правову особистість як цілісне явище правової реальності, включно з її зовнішніми проявами у формі фізичної, юридичної й суверенної правової особи [16, с.20]. Основним методом правової персонології є персонотризм, який ставить у центр наукових досліджень не стільки правову норму (нормоцентризм), скільки суб'єкт права як такий. Наступним методологічним фундаментом правової персонології є правовий плюралізм, який визнає невичерпну багато-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

манітність проявів правосуб'єктності в різноманітних культурах світу. У структурі правової персонології слід виокремити історичний, теоретичний і практичний блоки, а також 3 основні наукові течії, що відповідають 3-м формам правових осіб – правову антропологію, правову корпоратологію та правову кратологію [15, с.105]. Розглянемо останні.

Правова антропологія вивчає правову особистість людини, її світ внутрішній (зокрема, правосвідомість) і зовнішній (у формі фізичної особи), значення людини у формуванні правової дійсності і зворотний вплив останньої на людину [9, с.12]. Правова антропологія тісно пов'язана з філософською й політичною антропологією, а також з загальною та юридичною психологією та іншими науками про людину як таку. Наприклад, значний вплив на формування правової антропології мали монадологія Г.В. фон Лейбніца, «критична» філософія І.Канта, християнський персоналізм російських філософів кінця ХІХ – початку ХХ століть [4, с.503], французький персоналізм ХХ ст. [10, с.300-311], сучасні роботи П.Рікера [12, с.37] та ін. Серед суто юридичних досліджень найбільш відомим є історико-порівняльний аспект правової антропології [Див.: 13, с.24-50]. Теоретичний аспект

представлено різноманітними доктринами фізичної особи (природного й позитивного права, соціологічного, психологічного, економічного та інших його вимірів) [1, с.222-295].

Правова корпоратологія опікується проблемами правової особистості організованих колективів (національних і міжнародних, публічних і приватних, територіальних і функціональних), що виступають у правовій реальності у формі юридичних осіб. Теоретичні засади правової корпоратології становлять численні концепції юридичної особи [Див.: 25], які найкраще досліджені в науці цивільного права [Див.: 5, с.12-112]. Але поступово й фахівці з публічного права звертаються до зазначеної проблематики [Див.: 18, с.25-94].

Правова кратологія займається питаннями правової особистості суверенних (владних) соціально-політичних утворень (держав, протодержав та ін.), що виступають у рамках конкретної правової системи як суверенні правові особи [14, с.188]. Найбільше уваги науковці присвятили державі як суб'єктові права (правове державознавство), хоча й досі не визначилися з ідентифікацією правової особи держави. З персонологічної точки зору ідентифікувати останню у якості юридичної особи є методологічною помилкою. Наявність суве-

ренітету, території й населення – принципів ознаки саме суверенної правової особи. Водночас гіпертрофована увага правознавців до держави (правовий етатизм) не повинна перекривати можливість ретельного вивчення інших правових осіб, особливо в царині публічного права.

Загальнотеоретична персонологія, як нова традиція юридичних досліджень, тільки формується. З огляду на те, що загальнотеоретична правова наука, до складу якої входить і правова персонологія, сьогодні розщеплена на 2 майже автономні наукові дисципліни – теорію національного права (так звана теорія держави та права) і теорію міжнародного права (включаючи право ЄС), більшість правових персонологічних досліджень здійснюється також у 2-х майже самостійних напрямках – як національно-правова і міжнародно-правова персонологія. Додаючи до цього ще й галузеве розмежування юридичної науки, не слід дивуватися фрагментарності сучасного персонологічного знання. Тому актуальним завданням загальнотеоретичної правової персонології є подолання дисциплінарної замкненості науковців, які вивчають різноманітні аспекти правової особистості. Необхідним є розробка фундаментальних філософсько-методологічних засад цієї дисципліни,

нового категоріального апарату правознавства, перегляд з персонологічних позицій історії й теорії права, а також окремих галузевих наук. Як вбачається, поєднання 3-х наукових традицій – правової нормології, правової персонології й правової комунікатології дасть на озброєння правникам більш адекватний інструментарій для наукових пошуків, а практичним працівникам – більш досконаліші методи правотворення і правозастосування. Одночасно це буде яскравим проявом принципу додатковості в юридичній науці, що позитивно вплине на трансформацію методологічної культури мислення.

Загальнотеоретична правова персонологія надає можливість глянути на традиційну проблему суб'єкта міжнародного права під новим кутом зору, розширити поле наукового пошуку й виробити інтегровану концепцію міжнародно-правової особи (суб'єкта міжнародного права), що об'єднає розрізненні напрямки досліджень міжнародної правосуб'єктності. У першому наближенні цю нову традицію юридичних досліджень можна визначити наступним чином. *Міжнародно-правова персонологія* – це комплексна дисципліна в рамках науки міжнародного права, що вивчає історію, теорію і практику міжнародно-правової особистості, її світ внутрішній і зовніш-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ній, у тому числі зовнішні прояви у формі фізичної, юридичної й суверенної правової особи. Підвалини методології цієї наукової дисципліни становлять принципи правового персонентризму й плюралізму, додатковості й рівнозначності правових методологій, порівняльної правової персонології та ін.

У рамках загальної міжнародно-правової персонології існує 3 основних наукових напрямки досліджень – міжнародно-правова антропологія, міжнародно-правова корпоратологія та міжнародно-правова кротологія.

Міжнародно-правова антропологія – напрямок міжнародно-правових досліджень, що ставить у центр наукових пошуків міжнародно-правову особистість людини. Основним методом служить міжнародно-правовий антропоцентризм, який, до речі, не слід ототожнювати з крайніми формами індивідуалістичного анархізму, соціального атомізму та ін. Цей напрямок не заперечує існування інших (крім фізичної особи) суб'єктів міжнародного права. Навпаки, його методологія передбачає обов'язкове застосування принципу додатковості при дослідженні питань міжнародної правосуб'єктності. У міжнародно-правовій антропології вирізняються історичний, теоретичний і прикладний блоки досліджень. У

сучасній науці міжнародного права елементи цього напрямку розробляються в межах міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права тощо.

Міжнародно-правова корпоратологія – напрямок міжнародно-правових пошуків, що займається вивченням міжнародно-правової особистості організованих колективів, які виступають у міжнародно-правовій системі у формі юридичної особи. Основним його методом є правовий корпоратоцентризм, що доповнюється іншими методами міжнародно-правової персонології. У сучасній науці міжнародного права ця сфера досліджень отримала назву «права міжнародних організацій», хоча, треба зауважити, існування такої галузі міжнародного права є вельми проблематичним. Одночасно право міжнародних організацій не охоплює цілої низки юридичних осіб, які вступають у міжнародно-правові відносини (зокрема, територіальних публічних юридичних осіб), а найчастіше обмежується лише ММУО.

Міжнародно-правова кротологія – напрямок міжнародно-правових досліджень, що вивчає міжнародно-правову особистість суверенних (владних) соціально-політичних утворень, які вступають у міжнародно-правові відно-

сини як суверенні правові особи. Основним методом тут є правовий кратоцентризм (державоцентризм), який не слід ототожнювати з крайніми формами етатизму, абсолютизації суверенної особи як єдино можливого суб'єкта міжнародного права. Метод правового державоцентризму доповнюється іншими методами міжнародно-правової персонології. Потрібно також відзначити, що разом з державами статус суверенної особи може належати також іншим політіям, які історично передують державам (протодержави) або існують паралельно з ними [Див.: 6, с.81-112].

Міжнародно-правова персонологія методологічно співіснує й доповнюється міжнародно-правовою нормологією й міжнародно-правовою комунікатологією. Саме ці 3 наукові традиції охоплюють найбільш значні частини міжнародно-правової реальності – міжнародно-правову (а) особистість, (б) норму й (в) комунікацію у найширшому значенні цих термінів.

Так, в історичному аспекті міжнародно-правова персонологія виокремлює в загальному перебігу міжнародного правогенеза міжнародно-правові *персоногенез*, *нормогенез* і *комунікатогенез*. У процесі міжнародно-правового персоногенеза виокремлюються міжнародно-пра-

вові (а) *антропогенез*, (б) *корпоратогенез* і (в) *кратогенез*.

У теоретичному аспекті міжнародно-правова персонологія наголошує на необхідності розробки особливого персонологічного категоріального апарату, який відповідатиме потребам саме персонологічних досліджень, а не буде запозичувати нормологічні категорії, пристосовані для дослідження міжнародно-правових норм. Так, потребують свого визначення такі категорії як-то: «міжнародно-правова особа», «міжнародно-правова персоніфікація й деперсоніфікація», «міжнародно-правова персоналізація й деперсоналізація». Існує нагальна потреба персонологічного аналізу таких традиційних категорій, як правоздатність, дієздатність і деліктоздатність. Актуальним для пострадянської науки міжнародного права залишається антропологічний нігілізм, що заперечує міжнародно-правову особистість людини [17, с.43]. Залишається невизначеною міжнародно-правова природа низки учасників міжнародних відносин, як-то Ватикан, Тайвань, Європейський Союз, невизнані й маловизнані (псевдо)держави тощо. На статус суверенних суб'єктів міжнародного права претендують численні меншини і внутрішньодержавні територіальні одиниці.

Усі ці проблеми становлять

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

потенційну загрозу міжнародному миру й безпеці, принципам територіальної цілісності, самовизначення народів, суверенної рівності держав та ін. Вважаємо, що подальша розробка зазначених проблем міжнародно-правової персонології не тільки надасть науковцям більш витончені ін-

струменти дослідження міжнародно-правової реальності, а й позитивно вплине на наукове обґрунтування міжнародно-правової позиції держав та інших суб'єктів міжнародного права, сприятиме утвердженню верховенства міжнародного права в міжнародних відносинах.

Список літератури: 1. *Архипов С.И.* Субъект права: теоретическое исследование. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 469 с. 2. *Ваттель Э.* Право народов. – М.: Госиздат-юридлит., 1960. – 719 с. 3. *Гетьман І.В.* Концепція правового спілкування: зміст, витоки, перспективи. – Х.: Право, 2007. – 240 с. 4. *Гребешев И.В.* Об основных направлениях русского персонализма // Вестн. Мурманск. гос. тех. ун-та. – 2007. – Т.10. – №3. – С. 503-504. 5. *Грешников И.П.* Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 331 с. 6. *Гринин Л.Е.* Государство и исторический процесс. Политический срез исторического процесса. – М.: КомКнига, 2007. – 240 с. 7. *Гроций Г.* О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956 г. – М.: Ладомир, 1994. – 868 с. 8. *Лист А.* Международное право в систематическом изложении: Пер. с 5-го изд. / Под ред. В.Э. Грабаря. – Юрьев (Дерпт): Тип. К. Маттисена, 1909. – XX, 581, CLXXXIV с. 9. *Максимов С.И.* Личность как субъект права: философско-правовой аспект // Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика / Под общ. ред. Р.А. Ромашова, Н.С. Нижник: В 2-х ч. Ч.1. – СПб.: Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2007. – С. 12-18. 10. *Мунье Э.* Манифест персонализма: Пер. с фр. – М.: Республика, 1999. – 559 с. 11. *Поляков А.В.* Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. – 2-е изд., доп. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 845 с. 12. *Рікер П.* Сам як інший: Пер. з фр. – Вид. 2-е. – К.: Дух і літера, 2002. – 458 с. 13. *Рулан Н.* Юридическая антропология: Пер. с фр. – М.: Норма, 1999. – 310 с. 14. *Тарасов О.В.* Класифікація суб'єктів міжнародного права за критерієм правової особи // Актуальні проблеми правознавства: Тези доп. та наук. повід. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – С.188-190. 15. *Тарасов О.В.* Правова персонологія як особливий напрям правознавства // Від громадянського суспільства до правової держави: Тези III Міжнар. наук.-практ. конф. – Х.: Харків. нац. ун-т, 2008. – С.104, 105. 16. *Тарасов О.В.* Правовая персонология // Проблемы правосубъектности: современные интерпретации: Матер. науч.-практ. конф. – Самара: Самар. гуманит. акад., 2008. – С.20-22. 17. *Черкес М.Ю.* Міжнародне право. – К.: Т-во «Знання», 2000. – 284 с. 18. *Чиркин В.Е.* Юридическое лицо публичного права. – М.: Норма, 2007. – 352 с. 19. *Barberis J.A.* Nouvelles questions concernant la personnalité juridique internationale // Recueil des Cours. – 1983. – Tome 179. – NI. – P.157 – 304. 20. *Fiore P.* La science du droit international. Horizons nouveaux // Revue Générale de Droit International public. – 1909. – N16. – P.463-481. 21. *Jellinek G.* System der subjektiven öffentlichen Rechte. – Freiburg: Akademische verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr, 1892. – XIV. – 348 s. 22. *Nijman J.E.* The Concept of International Legal Personality: An Inquiry into the History and Theory of International Law. – The Hague: Asser press, 2004. – 494 p. 23. *Remes P.P.* The Position of the Individual in International Law According to Grotius and Vattel. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1960. – XII. – 260 p. 24. *Spiropoulos J.* L'individu en Droit international. – Paris, 1928. – XII. – 66 p. 25. *Wolff M.* On the Nature of Legal Persons // Law Quarterly Review. – 1938. – Vol.54. – P.494-521.

Надійшла до редакції 25.09.2008 р.